

KATARZYNA SŁOJKOWSKA

Polska Akademia Nauk Archiwum w Warszawie

Mistrza Romana wznosząc zdrowie...

Materiały Romana Szwoynickiego w zbiorach PAN Archiwum w Warszawie

Anotacja. W zasobie archiwalnym PAN Archiwum w Warszawie znajduje się archiwum osobiste artysty-malarza Romana Szwoynickiego. Spuścizna ma niewielkie rozmiary ale cechuje ją duża różnorodność rodzajów dokumentacji. Zawiera materiały twórczości artystycznej w postaci blisko sześćdziesięciu rysunków i szkiców oraz wierszy, korespondencję, materiały biograficzne i osób obcych. Są to dokumenty rękopiśmienne, drukowane, fotografie, wycinki prasowe.

Materiały obejmują swoim zasięgiem lata 1542–1925. Najstarszym dokumentem jest rodowy przywilej na pergaminie. Na jego odwrocie znajduje się drzewo genealogiczne rodu Szwoynickich. Z kolei z 1925 roku pochodzi karta tytułowa „Iskier“ z 16 maja 1925 roku zawierająca zdjęcie Wojciecha Gersona z uczniami, wśród których znajduje się Roman Szwoynicki. Bardzo atrakcyjna jest ikonografia w postaci rysunków artysty-malarza i fotografii przedstawiających m. in. sceny z zesłania na Sybir. Na uwagę zasługują wiersze i rymowanki jego autorstwa, spośród których większość ma żartobliwy charakter. Wiele cennych informacji dostarcza korespondencja wychodząca i wpływająca, wśród której można znaleźć krótki list od Henryka Sienkiewicza, będący zaproszeniem na spotkanie rady rodzinnej. Zasadniczą część archiwaliów składa się na oprawną księgę *Silva rerum*.

Różnorodność dokumentacji odzwierciedla wielobarwność życia Romana Szwoynickiego, obywatela Żmudzi, powstańca styczniowego, zesłańca, wreszcie artysty-malarza. Materiały stanowią cenne źródło historyczne do losów szlachty po Powstaniu Styczniowym, szlacheckiej obyczajowości przełomu XIX i XX wieku, kontaktów i stosunków polsko-litewskich czy warszawskiego środowiska artystyczno-literackiego. Dowodzą o silnym związku artysty-malarza z Litwą i Żmudzią.

Słowa kluczowe: spuścizna; księga pamiątkowa; sylwa.

Esminiai žodžiai: Romanas Švoinicis (Szwoynicki); sukilimas; dailininkas; Wojciechas Gersonas; archyvas; dokumentai; piešinys; Žemaitija; Sibiras; tremtis.

Keywords: Roman Szwoynicki; uprising; artist; Wojciech Gerson; archive; documents; drawing; Samogitia; Siberia; exile.

Cel i podstawa źródłowa pracy. W zasobie PAN Archiwum w Warszawie przechowywanych jest ponad 600 zespołów pochodzenia prywatnego. W głównej mierze są to spuścizny naukowców ale nie brakuje też materiałów ludzi świata sztuki i kultury. Celem autorki niniejszej pracy jest wskazanie ogromnej różnorodności archiwaliów i bogactwa informacji źródłowych na przykładzie niewielkiego archiwum osobistego artysty-malarza Romana Szwoynickiego.

Praca powstała na bazie materiałów archiwalnych stanowiących spuściznę oraz dokumentów otrzymanych przez PAN Archiwum w Warszawie w związku z procedurą kupna. Archiwalia

zostały zakupione w 1960 roku za pośrednictwem prof. dr Mariana Gieysztorą od Kazimierza Szwojnickiego – syna. W księdze nabytków zostały zewidencjonowane pod numerem 286, w inwentarzu spuścizny otrzymały sygnaturę 39, w ogólnopolskiej bazie archiwalnej SEZAM mają numer 499.

Obywatel ziemi żmudzkiej, powstaniec i Sybirak. Obywatel ziemi żmudzkiej, prawy i dzielny syn swej ojczyzny, powstaniec 1863 roku, sybirak, wreszcie znany w szerokich kołach towarzystwa warszawskiego i powszechną cieszący się życzliwością artysta-malarz, uczeń Wojciecha Gersona, kuzyn Henryka Sienkiewicza, wuj Melchiora Wańkowicza. Urodził się 3 grudnia 1845 roku w majątku rodzinnym Rady koło Poniewieża, 5 km od Krakinowa w powiecie poniewieskim na Żmudzi na północy guberni kowieńskiej jako syn Michała Szwojnickiego, powstańca 1831 roku, i Zofii z Kulwiciów. Pobierał nauki w Wileńskim Instytucie Szlacheckim i studiował malarstwo u Kanuta Rusieckiego. Jako 17-latek został usunięty ze szkoły z ostatniej 7-ej klasy za udział w manifestacji.

W 1863 roku gdy wybuchło powstanie zaciągnął się w szeregi powstańców księdza Antoniego Mackiewicza i Bolesława Romana Dłuskiego, którzy stacjonowali w lasach szawelskich. Brał udział w walkach pod Rogowem, po połączeniu z Zygmuntem Sierakowskim przedzierał się w kierunku Birż i tam też walczył.

Za udział w powstaniu został osadzony w kowieńskim więzieniu, następnie w 1865 roku zesłany na Syberię. Przebywał w Tobolsku, Krasnoufimsku, Jekatierynburgu, później w Kazaniu i Cywilsku. W Kazaniu prowadził zakład fotograficzno-malarski.

Artysta-malarz. Po amnestii w 1867 roku wyjechał do Polski. Kształcił się w Szkole Głównej w Warszawie, uczęszczał do Szkoły Rysunkowej pod kierunkiem Wojciecha Gersona. W latach 1874–1875 studiował malarstwo na Akademii Sztuk Pięknych w Monachium.

Po powrocie zamieszkał na stałe w Warszawie, gdzie miał pracownię malarską na Zamku, a następnie przy ul. Oboźnej 5. Brał tu czynny udział w życiu towarzyskim, będąc jedną z najbardziej znanych postaci ówczesnego świata artystycznego. W 1898 roku w wieku 52 lat ożenił się z panną Franciszką Złotarewicz z Ukrainy. Miał z nią dwóch synów Kazimierza i Jerzego oraz dwie córki Zofię i Irenę. Ojcem chrzestnym Zofii był jego kuzyn Henryk Sienkiewicz.

Wobec niepowodzeń gospodarczych starszego brata Ludomira w 1904 roku wrócił na Litwę do Rad, gdzie gospodarował do końca życia. Zmarł według nekrologu 11 stycznia 1915 roku, w źródłach pojawia się także data 29 grudnia 1914 roku.

Malował głównie sceny rodzajowe ze szlachecko-kontuszowej przeszłości, portrety, rzadziej pejzaże. Najbardziej znane jego dzieła to „Dysputa“, „Podjazd na Litwie“, „Sprzedaż konia“, „Hulanka z XVII w.“, „Żyd“, „Głowa szlachcica“. Część obrazów trafiła za granicę poprzez amerykańskich zbieraczy, przybywających na europejskie wystawy malarskie. Z *Chicago dochodzi nas wiadomość, iż znany z wystaw tutejszych obraz Romana Szwojnickiego „Czuprynka“ znalazł za oceanem nabywcę. Jest nim niejaki p. F. M. Dicken, który nie tylko zapłacił artyście amerykańskie honorarium, lecz nadto tak się w płótnie, istotnie b. dobrem, rozmiłował, iż wystosował do Szwojnickiego list wielce serdeczny i pełen uznania, donosiła ówczesna prasa*¹. Kilka obrazów artysty w tym olejny portret matki, żony i pastelowy autoportret wraz z licznymi obrazami innych malarzy i cennymi zabytkami sztuki staropolskiej zgromadzonymi w Radach, po przewiezieniu w 1915 roku dla bezpieczeństwa do dworu Wańkowiczów na Białoruś, uległy zagładzie podczas rewolucji bolszewickiej.

¹ Materiały Romana Szwojnickiego, PAN Archiwum w Warszawie, 39, *Silva rerum*, k. 2.

Spuścizna. Spuścizna ma niewielkie rozmiary (0,05 mb) ale cechuje ją duża różnorodność rodzajów dokumentacji. Zawiera życiorys ojca napisany przez syna, księgę pamiątkową *Silva rerum*, fotografie w ilości 25 sztuk oraz archiwalia w postaci trzech dokumentów rodowych z XVI wieku.

Zasadniczą częścią spuścizny jest oprawna księga pamiątkowa. Jej ostateczna postać jest wynikiem działania nie tylko Romana Szwoynickiego. Znajdują się w niej bowiem materiały pochodzące z okresu po śmierci artysty w tym jego nekrologi, a także objaśnienia niektórych dokumentów, pochodzące zapewne od syna Kazimierza. Księga pośród wielu zapisków o charakterze informacyjnym odnoszących się do wydarzeń rodzinnych, zawiera teksty o charakterze literackim, rysunki, zasłyszane dowcipy. Prawdziwym rarytasem są przyklejone na jednej z jej kart opłatki bożonarodzeniowe, a nawet źdźbła świątecznego sianka. Są to kawałki białych, zielonych i różowych opłatków, przesłanych w listach z 1879, 1895 i 1897 roku.

Zasięg chronologiczny materiałów obejmuje lata 1542–1925. Najstarszy jest rodowy przywilej na pergaminie, a najmłodsza – karta tytułowa „Iskier“ z 16 maja 1925 roku, zawierająca fotografię Wojciecha Gersona z uczniami, wśród których znajduje się Roman Szwoynicki. Materiały posiadają formę rękopisu, maszynopisu i druku.

Materiały twórczości artystycznej. Zgodnie z wytycznymi, opracowanymi w PAN Archiwum do porządkowania archiwaliów prywatnych, materiały można podzielić na 6 grup². Pierwszą grupę stanowią prace twórcy spuścizny w postaci blisko sześćdziesięciu rysunków i szkiców oraz notatek warsztatowych do obrazów. W tej grupie znajdują się także wiersze artysty.

Rysunki i szkice zostały wykonane ołówkiem, tylko jeden uzupełniono akwarelą. Przedstawiają wiejskie krajobrazy okolic Szumska, Rad i Gromadzic, ruiny zamku, typy wiejskie, w tym portret litewskiego chłopca Wejczunasa, dzieci, akty damskie i męskie, konie, drzewa, motywy z kontuszowej przeszłości, portret Stanisława Koryzny, powstańca 1863 roku. Część szkiców stanowi materiał warsztatowy do obrazów np. *U płatnerza* czy do autoportretu. Niekiedy towarzyszą im rękopiśmienne zapiski artysty z adnotacjami na temat kolorów oraz korespondencja jak list od Zarządu Muzeum XX. Czartoryskich z Krakowa w sprawie wyglądu chorągwi kościuszkowskiej.

Do pierwszej grupy prac twórcy spuścizny zaliczyć można także oryginalne wiersze artysty. Wśród nich znajduje się jeden z okresu młodości pod tytułem *Nitka złota*, pisany w Wilnie 27 listopada 1862 roku po rozstaniu z ukochaną, zakończony słowami: *Szczęście mej duszy / jak modlitwa była, I jak modlitwa / tąż się zakończyła...*³. Większość utworów pochodzi z czasów późniejszych i ma charakter żartobliwy. W księdze pamiątkowej zostały zebrane pod tytułem *Bzdurstwa rymowane*. Najczęściej skierowane były do przyjaciół, a okazją do ich powstania były spotkania towarzyskie, imieniny albo narodziny dzieci. Na wiadomość o narodzinach córki Antoniego Mickiewicza artysta napisał do niego: *My sąsiedzi, by uczcić Twe święto rodzinne, posyłamy przez Jana swe hołdy powinne, A dla większej świetności, szyku i kąfortu, Wprost od Towra, misternie, zdobny kawał tortu, dobrem sercem racz przyjąć. Wspomnienia Twe zbudzi zacny, stary obyczaj naszej drogiej Żmudzi*⁴.

Rymowanym zaproszeniom i serdecznościom często towarzyszą odpowiedzi w formie wiersza. Pozdrowienia dla sąsiadki Antoniny z Kordzikowskich Bohuszewiczowej z majątku Rady Dolne z 13 czerwca 1908 roku brzmiące: *Bóg stworzył róży kwiat / A Tyś wśród niewiast*

² Archiwum Polskiej Akademii Nauk. *Wytyczne opracowania spuścizny archiwalnych po uczonych*. Warszawa 1990.

³ Materiały R. Szwoynickiego, APAN, 39, *Silva rerum*, k. 98.

⁴ Tamże, k. 139.

różą / W Was ma więc chlubę świat! / Zatem / niemówiąc dużo / Z uznaniem czoło chylę / Ja i inne badyle / Przed Tobą jako Różą, – spotkały się z taką odpowiedzią: Kto iskrę Bożą w duszy ma / Inaczej widzi świat / Uwagi mu się godnem zda / I badył / choć nie kwiat (...) Tłómacząc tem dziś słowa Twe / (Słuszność mi przyzna świat) / Za pamięć dzięki Panu śle / Chwast polny a nie kwiat⁵. Najwięcej wierszowanych serdeczności zostało wymienionych pomiędzy artystą a jego przyjaciółmi Antonim Pułjanowskim, Ignacym Balińskim, Sławomirem Celińskim i Józefem Kordzikowskim.

Materiały biograficzne. Kolejną grupę archiwaliów tworzą materiały biograficzne. Wśród nich znajdują się oryginalne fotografie i reprodukcje fotograficzne w ilości 25 sztuk. Przed wszystkim przedstawiają one sceny z zesłania na Syberię. Widać na nich artystę oraz innych zesłańców m. in. malarza Lucjana Kraszewskiego, doktora i sąsiada Saturnina Jakubowskiego, Tadeusza Gintowta, Adama Nowakowskiego. Roman Szwoynicki został pokazany przy pracy w swoim zakładzie fotograficznym w Kazaniu. Ponadto na zdjęciach zostały utrwalone pamiątki kultury materialnej w postaci katolickich grobów na cmentarzu w Kazaniu, kurhanu w Krasnoufimsku, stanowiącego zbiorową mogiłę 22 zesłańców. Fotografia kurhanu została wykonana przez Jana Bułhaka z rysunku artysty. Są tu także ujęcia przedstawiające miejscowych chłopów czy jarmark w Cywilsku.

Materiał fotograficzny pokazuje również Romana Szwoynickiego w okresie późniejszym. Na zdjęciu z 1913 roku widać go siedzącego wraz z towarzyszem broni i zesłania Saturninem Jakubowskim na tle chaty w Druskiennikach. Na innym ujęciu stoi przebrany w strój szlachecki, wznosząc toast.

Większość zdjęć została podpisana przez artystę. Na odwrocie fotografii przedstawiającej powstańca Machnauera napisał: *Dzielny patriota i wygnaniec. Był właścicielem domu w Wilnie na wielkiej remizie – skonfiskowany i na tym miejscu obecnie cerkiewka. Po wygnaniu długie lata mieszkał w Warszawie i na czas jakiś przed śmiercią jako bezżenny przeniósł się na Litwę do rodziny⁶.*

Do materiałów biograficznych należy karta studenta Akademii Sztuk Pięknych w Monachium. Dokument został wystawiony na rok nauki 1874/1875. Towarzyszy mu karta wstępu do Bayerische National-Museum. W tej grupie znajduje się także wizytówka, wklejona na 76-ej karcie książki pamiątkowej. Na jej awersie znajdują się monogram artysty, adres *Obożna 5* i symbole krzyża i półksiężyca, stanowiące najprawdopodobniej rodowy herb. Dowodziłyby temu słowa zapisane na odwrocie jednego z wklejonych wierszy: *Tys jeszcze młody więc do czynu pójdziesz śmieie, półksiężyc z krzyżem w górę wzniesić, wrócić praojców godność i cześć⁷.*

Z kolei zawiadomienia o mszach w intencji artysty zostały wklejone przez osobę trzecią, zapewne syna Kazimierza. Wycięto je z Kuriera Warszawskiego z 9 marca 1915 roku. W prasie zamieściło je grono warszawskich przyjaciół Romana Szwoynickiego.

Interesującym materiałem, przynależącym do tej grupy, są toasty oraz gratulacje i laurki dla artysty. *By Ci zawsze poszło gładko, czy to z Panną czy z mężatką, – życzy nieznaną autor artyście na dzień 28 lutego 1897 roku (imieniny)⁸. Z kolei Antoni Pułjanowski życzy z serca aby w najpiękniejszej życia swego dobie artysta: *poddął się dobrowolnie władzy pantofelka⁹.**

⁵ Materiały R. Szwoynickiego, APAN, 39, Silva rerum.

⁶ Zbiór fotografii, PAN Archiwum, XIII–226.

⁷ Materiały R. Szwoynickiego, APAN, 39, Silva rerum, k. 75.

⁸ Tamże, k. 33.

⁹ Tamże, k. 127.

Część tekstów została przez artystę spisana w księdze pamiątkowej, a część pochodzącą bezpośrednio od samych autorów wklejono. Ich ilość świadczy o ożywionym życiu towarzyskim i dużym gronie znajomych. *Sława powstańca i Sybiraka, wielka prawość charakteru, a przy tym niewyczerpany humor, werwa i walory towarzyskie zjednywały mu powszechną sympatię i przyjaźń wśród tak licznych wówczas wybitnych artystów i literatów*, – pisał Kazimierz Szwoynicki w zyciorysie ojca¹⁰.

Ważne wydarzenia życia osobistego Romana Szwoynickiego dokumentują wycinki prasowe i kartki z kalendarza. Dzięki nim wiadomo, że ślub z panną Franciszką Złotarewiczówną odbył się w niedzielę w kościele Opieki św. Józefa (panien wizytek) w Warszawie. *Rzęsicie oświetloną i pięknie przybraną kwiatami świątynię zapelnili tłumnie przyjaciele i znajomi lubionego powszechnie artysty... Podczas obrzędu ślubnego rozległy się śpiewy chóralne, oraz piękne solo na skrzypcach („Ave Maria“), wykonane przez jednego z artystów-amatorów¹¹. Z kolei na uroczystości uczczenia chrztu pierworodnej córki w gronie gości znajdowały się nazwiska, będące chlubą naszej literatury i sztuki. Przy śniadaniu Sienkiewicz i Ignacy Baliński wnosili toasty¹². Na cześć ojca chrzestnego i autora „Krzyżaków“ córka artysty otrzymała trzecie imię Danuta.*

Księga zawiera również notatki odręczne Romana Szwoynickiego *pro memoriam*. Odnoszą się one głównie do wydarzeń życia rodzinnego, takich jak narodziny i chrzest córki czy śmierć brata Kazimierza. Ta ostatnia napisana w sobotę o godzinie pierwszej po południu dnia 15/28 kwietnia 1906 roku w Rydze w lecznicy Bergmana zaczyna się słowami: *Boże! Jakże ciężkie chwile niepewności – przy słabej żadnej prawie nadziei¹³. O godzinie jedenastej wieczorem artysta zanotował zaś: ...już go zabierają żeby włożyć do trumny / patrzeć na to nie mam sił / nie ma już go / zostałem sam jeden / nie na długo zapewne / bo jest w tem jakieś fatum czy przekleństwo...¹⁴.*

Roman Szwoynicki stał zawsze w pierwszym szeregu tam, gdzie szło o jakąkolwiek inicjatywę bądź artystyczną, bądź towarzyską, bądź społeczną. Gdzie można było coś zdziałać dla sztuki lub ogółu, nazwisko Szwoynickiego łączyło się z nazwiskami ludzi, którzy pracę podejmowali, a przodowało zawsze wzniosłym celem i pocziwą, obywatelską pracą człowieka, które je nosił, – wspominał na łamach „Wędrowca“ jego przyjaciel Henryk Piątkowski¹⁵. Dowodzą temu dwie kolejne rękopiśmienne notatki artysty-malarza z księgi *Silva rerum*. Pierwsza z nich dotyczy pergaminowej odezwy, którą malarz wykonał na rocznicę „Grunwaldu“ w 1910 roku, *pragnąc wykazać łączność Litwy a przynajmniej Polaków na Litwie zamieszkałych od wieków*. Odezwę z podpisami ziemian z poniewieskiego powiatu zabrał do Krakowa i wręczył Komitetowi Grunwaldzkiemu poseł do Dumy generał ruski Babiański, przez co spotkał się z zażartą napaścią rozsierzonego wroga polskości Mienszykowa. *Miałem tę moralną satysfakcję, że moskwiczyń napsuł sobie nieco krwi, cytując słowa odezwy – a wykazał przy tem swoją znaną zresztą zaciekłość, głupotę i barbarzyństwo*, – napisał Roman Szwoynicki¹⁶. Druga notatka – to tekst przemówienia do Józefa Ignacego Kraszewskiego na pięćdziesięciolecie jego pracy literackiej, wygłoszony w Krakowie 3 października 1879 roku przy wręczaniu upominku od Żmudzi. Roman Szwoynicki był autorem odezwy, ale jak sam pisze w notatce, przez ostrożność jego nazwisko nie znalazło się w księdze pamiątkowej, wydanej z okazji tego wydarzenia¹⁷.

¹⁰ Materiały R. Szwoynickiego, APAN, 39,teczka zespołu.

¹¹ Materiały R. Szwoynickiego, APAN, 39, *Silva rerum*, k. 52.

¹² Tamże, k. 55.

¹³ Tamże, k. 67.

¹⁴ Tamże, k. 68.

¹⁵ *Wędrowiec*, 1904, nr 9, p. 161–168.

¹⁶ Materiały R. Szwoynickiego, APAN, 39, *Silva rerum*, k. 83.

¹⁷ Tamże, k. 140.

Korespondencja. Trzecia grupa – to korespondencja wpływająca i wychodząca z rodziną i przyjaciółmi. Wśród korespondencji wpływającej na pierwszym miejscu należy wymienić list od Henryka Sienkiewicza z 2 czerwca 1899 roku, który zawiera zaproszenie dla artysty na posiedzenie rady rodzinnej. *Jutro jest u mnie posiedzenie rady rodzinnej, a ponieważ liczba radzących jest parzysta, potrzebny jest superarbiter. Czy mogę pana prosić o oddanie mi tej usługi,* – pisze autor Trylogii¹⁸. W innym liście z 13 kwietnia 1906 roku stryjenka Felixa z Baczyżmańskich Szwoynicka, właścicielka majątku Nowotrzeby nad Niewiażą, napisała o swojej wdzięczności dla żony malarza za obietnicę odwiedzin, bo *dotąd ani jej ani milutkich dziattek nie zna, a dni jej policzone*¹⁹. Na końcu listu dopisała się jej wnuczka i siostra Melchiora Wańkowicza, Regina Wańkowiczówna. W rymowanym liście z 1874 roku Stanisław Tomaszewski składa artyście dzięki za to, że dłonią chętną i gotową dzieli się z nim bratniej muzy natchnieniami²⁰. Z kolei list od Henryka Piątkowskiego z dnia 11 stycznia 1893 roku jest pozdrowieniem w „wyszukanej i trudnej mowie bogów” czyli w wierszu. Znalazły się tu także telegramy, informujące o śmierci członków rodziny – matki i stryja.

Wśród korespondencji wychodzącej znajduje się oryginalny list artysty, napisany wierszem w listopadzie 1895 roku w Radach, adresowany do Stanisława. Rozpoczyna się słowami: *Jak zawsze – tak i teraz, służy Tobie humor, list w sercu mam dla Ciebie, znów się zrobił rumor, i z uczucia niechęci co sercem zawładło, niby czucie wdzięczności teraz tam się wkradło*²¹.

Materiały rodzinne i rodowe. Do czwartej grupy archiwaliów należą materiały rodzinne i rodowe. W tej grupie na szczególną uwagę zasługują dokumenty z XVI wieku. Są to dwa listy na papierze z 1580 i 1592 roku oraz przywilej na pergaminie z 1542 roku z resztką pieczęci lakowej. Na odwrocie przywileju znajduje się drzewo genealogiczne Szwoynickich. Archiwalia zostały sporządzone w języku ruskim. Dokładna ich treść nie jest znana. Na liście z 1580 roku i na przywileju znajdują się późniejsze dopiski w języku staropolskim, określające rodzaj dokumentu i przybliżające nieco zawartość. Wynika z nich, że przywilej dotyczył gruntów Iwana Pawłowicza Szwoynickiego. Z kolei drugi dokument jest to *list od Mikołaja [...] dany Annie*.

Grupa zawiera korespondencję rodzinną Szwoynickich. Są to listy do matki Zofii i ojca Michała. List do matki od Bronisławy z Kordzikowskich Rudzińskiej z majątku Dobra Wola pod Krakinowem w sąsiedztwie Rad z 23 grudnia 1895 roku zawiera życzenia i dwa wiersze bożonarodzeniowe. Tajemniczy jest list do ojca od wuja Michała Rydrygiewicza z Upity, którego artysta nazywa dziwakiem i oryginałem. Pisał on B. co znaczyło Bóg, a na znak niełaski stawiał D., tj. diabeł. Na karcie tytułowej listu znajduje się łacińska przepowiednia, którą Roman Szwoynicki tak objaśnił: *przepowiednia ręką Ojca mego zanotowana z owych dziwnych czasów*²². Znajduje się tu także wiersz, pisany przez stryja Adama Szwoynickiego w 1828 roku do ojca, oraz wycinki z prasy, informujące o śmierci członków rodziny. Prasowe nekrologi dotyczą matki Zofii, która *była matroną pełną obywatelskiego poczucia*²³, stryja Władysława z majątku Marywill w powiecie kowieńskim, *którego dewizą życia były czyny szlachetne a nie piękne słowa*, oraz braci Kazimierza i Ludomira, zmarłych w 1906 roku.

¹⁸ Tamże, k. 51.

¹⁹ Tamże, k. 72.

²⁰ Tamże, k. 121.

²¹ Materiały R. Szwoynickiego, APAN, 39, Silva rerum, k. 80.

²² Tamże, k. 96.

²³ Tamże, k. 55.

Słów kilka przy wyniesieniu zwłok ś. p. Kazimierza Szwojnickiego b. Sędziego Gran. Powiatu Poniewieskiego, z kościoła parafialnego krokinowskiego na mogiłę dnia 11 maja 1850 r. przez pralata Szmigielskiego. Jest to druk z 1854 roku.

Materiały osób obcych. Do piątej grupy materiałów osób obcych zaliczają się rysunki Stanisława Lentza oraz Konstantego Górskiego. Pierwszy był kolegą Romana Szwojnickiego z warszawskiej Szkoły Rysunkowej Wojciecha Gersona. Jego rysunek jest karykaturą kustosa wystawy Towarzystwa Zachęty Sztuk Pięknych Górnickiego z 1887 roku. Z kolei na rysunku Konstantego Górskiego widać jegomościa w cylindrze. Znajdują się tu także teksty wierszy, napisanych własnoręcznie przez przyjaciół artysty, głównie Ignacego Balińskiego i Antoniego Pułjanowskiego.

Załączniki. W szóstej grupie w załącznikach znalazły się spisane przez artystę teksty piosenek, przyśpiewek i obcych wierszy.

Summa summarum. Spuścizna Romana Szwojnickiego stanowi cenne źródło do losów szlachty po Powstaniu Styczniowym i szlacheckiej obyczajowości przełomu XIX i XX wieku. Wymieniana korespondencja, zaproszenia i wiersze świadczą o ożywionym życiu towarzyskim kręgu sąsiedzkiego okolic Rad, do którego należeli Szwojniccy, Kordzikowscy, Bystramowie, Szteynowie. Na pewno archiwalia zawierają dużo informacji na temat warszawskiego środowiska artystycznego-literackiego przełomu wieków. Przemawiają za tym nazwiska, występujące na kartach książki pamiątkowej, takie jak Henryk Sienkiewicz, Pius Weloński, Ignacy Baliński, Sławomir Celiński, Henryk Piątkowski, Stanisław Kozłowski. Stąd będą bardzo przydatne dla wszystkich, którzy chcieliby podjąć próbę odtworzenia obrazu ówczesnej inteligencji i jej systemu wartości.

Archiwum prywatne artysty jest źródłem do wspólnych kontaktów polsko-litewskich przełomu XIX i XX wieku i jednocześnie dowodzi o silnym związku Romana Szwojnickiego z Litwą i Żmudzią, którą nazywał świętą²⁴. Jako młodzieniec walczył w szeregach powstańców 1863 roku, w wieku dojrzałym inicjował w poniewieskim powiecie akcje obywatelskie aby zaznaczyć udział ziemi żmudzkiej w ważnych rocznicowych obchodach, jak 500-lecie bitwy pod Grunwaldem czy 50-lecie pracy twórczej Józefa Ignacego Kraszewskiego. *Łączymy się z Wami, bracia z nad Wisły, w uczuciach, które wypełniają i wasze i nasze serca. Niech żyje jedność i braterstwo*, – brzmiał adres dla Komitetu Grunwaldzkiego²⁵.

Spuścizna rękopiśmienna artysty-malarza Romana Szwojnickiego stanowi ciekawy przykład materiałów ludzi świata sztuki i kultury, które w PAN Archiwum w Warszawie należą do szczególnie cennych i godnych uwagi.

ŹRÓDŁA ARCHIWALNE I LITERATURA

1. *Materiały R. Szwojnickiego.* Archiwum Polskiej Akademii Nauk (toliau – APAN), 39,teczka zespołu.
2. *Materiały Romana Szwojnickiego.* PAN Archiwum w Warszawie, 39, Silva rerum.
3. *Wędrowiec*, 1904, nr 9, p. 161–168.
4. *Wytyczne opracowania spuścizn archiwalnych po uczonych.* APAN. Warszawa, 1990.
5. *Zbiór fotografii.* PAN Archiwum, XIII–226.

²⁴ Materiały R. Szwojnickiego, APAN, 39, Silva rerum, k. 180.

²⁵ Tamże, k. 83.

KATARZYNA SŁOJKOWSKA

The Heritage of Roman Szwoynicki in the Collections of the Archive of the Polish Academy of Sciences

Summary

Part of the collections of the Archive of Polish Academy of Sciences is the heritage of the artist-painter Roman Szwoynicki. His archive is small but very diverse. It includes biographical materials, correspondence and materials related to the owner's artistic work, and consists of printed and manuscript documents, as well as photos and pictures. Greater part of them constitutes a bound book, „Silva rerum“.

The Szwoynicki materials come from years 1542–1925. The oldest document is an ancestral privilege written on parchment. On its reverse there is the Szwoynicki family tree. The latest document is a press clipping with a photo of Roman Szwoynicki as disciple of Wojciech Gerson. The collection includes some interesting art works, such as pictures, sketches and workshop notes. Humorous poems by the artist are of equal interest. Most of them were written for friends on such occasions as social rounds, name days or birthdays. Amongst biographical materials, there are original photos and photographic reproductions. They mostly show scenes from the exile to Siberia. A very interesting part of the collection is the artist's outgoing and incoming correspondence with the family and friends. It includes a letter from Henryk Sienkiewicz containing an invitation to a family council meeting.

The diversity of the heritage of Roman Szwoynicki perfectly reflects the many-sidedness of his life. He hailed from Samogitia, took part in the January uprising, was exiled to Siberia, became student to Wojciech Gerson and received recognition in wider circles of the Warsaw society.

The archive is a valuable source on the fates of the gentry after the January uprising and their customs at the turn of the 20th century. The materials include much information on the Warsaw artistic and literary environment of that time. The archive demonstrates the artist's strong connections with Lithuania and Samogitia.